

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1978

vara så att MK med det endast avser det faktum att romanens episodiska karaktär gör att huvudintresset förflyttas fram och tillbaka mellan de olika personerna. I själva verket är det snarast så att Dabits debutroman utmärks av en formellt teknisk enkelhet vad gäller sådant som komposition och berättarhållning. Man efterlyser här skarpere distinktioner och definitioner av sådana begrepp som synvinkel, ironisk berättarmetod, perspektiv etc. Möjligen skulle MK:s försök att påvisa samstämmigheten mellan Dabits ideologiska grundhållning i romanen, hans »mal de vivre», och den tekniska strukturen i densamma kunna lyckas med hjälp av t. ex. de gränsdragningar mellan olika former av synvinkelteknik på skilda plan som Uspensky gör i sin bok *Poetics of Composition*. Jag tänker då särskilt på hans sätt att skilja mellan synvinkel på ett »ideologiskt» och ett »fraseologiskt» plan, där det ideologiska planet »is least accessible to formalization, for its analysis relies, to a degree, on intuitive understanding» (s. 8). Utan sådana distinktioner håller inte MK:s tes om att Dabits ideologi i debutromanen kan avläsas i dess narratologi.

Sammanfattningsvis: MK:s arbete har två stora förtjänster. För det första är avhandlingens undersökning konsekvent och allsidigt genomförd. Hon redovisar klart sina hypoteser och söker svaret på de frågor de reser. För det andra är avhandlingen spännande genom sin självständiga användning och omfunktionering av ett av det senaste decenniets mest betydelsefulla bidrag till litteraturvetenskapens metodiska och teoretiska utveckling, Goldmanns genetiska strukturalism.

Thomas Olsson

Karin Karlsson: *Gabriel Jönsson. Sångaren vid Öresund. Studier i hans poesi*. Bernces. Malmö 1977.

Karin Karlssons avhandling är den första framställningen om Gabriel Jönsson. En flyktig blick ger vid handen att diktarna ur hans egen generation inte i någon högre grad har uppmärksamats av litteraturforskningen. De har kommit att stå i skuggan av modernisterna. Författarinnan har bidragit till att den här luckan i någon mån börjar fyllas ut.

Undersökningen är ägnad hela Gabriel Jönssons lyriska författarskap, dvs. hans sex diktsamlingar, ibland utökad med icke omtryckta tidningsdikter, prosa och recensioner. Karin Karlsson har alltså valt en omfattande och krävande uppgift: en period som sträcker sig från 1910- till 1950-talet. Uppgiften kan sägas ha varit både lätt och svår. Lockande genom ett i stort sett outnyttjat källmaterial (tillhörigt det litterära lundasällskapet Englar och dämoner, där Gabriel Jönsson under 10-talet

deltog), genom att diktningen i så hög grad varit jungfrulig mark och genom att hon dessutom haft möjlighet att intervjuas diktaren själv. Av samma skäl kan man säga att uppgiften har varit svår att få ett fast grepp om.

Författarinnan har skrivit en lättillgänglig avhandling, långtifrån lärd eller krånglig, den kommer inte med några teoretiska eller metodiska nyvinningar. Det är fråga om en presentation som också vill nå en större publik, en grundläggande inventering av diktarens motivkretsar, bland annat genom att hon i så hög grad kunnat belysa hans förankring i det skånska landskapet. Där finns också ett stilkapitel – överhuvud uppmärksammas framför allt den formella sidan av författarskapet, medan idésidan blir mera styvmoderligt behandlad. Poängteras bör som sagt att arbetet kommit till under ett nära och intensivt samarbete med Gabriel Jönsson själv. Dock hålls det biografiska materialet strängt i bakgrunden.

Arbetet består av nio kapitel. Allra kortast är den inledande biografiska skissen, som knapphändigt antyder de yttre linjerna i livskurvan utan att söka knyta dem till dikten. I det andra kapitlet kartläggs det litterära bakgrundsklimatet: en snabb presentation av ett stort antal skånska och danska diktare som haft betydelse för Gabriel Jönsson men utan någon mer ingående sammanställning. Kapitlen »Två små stränder» och »Tre mil jord» vill muta in de poetiska domänerna: motiven från Hven och fiskeläget Ålabodarna (hemorten allt sedan förfädernas tid) samt lantbruksmotiven. Kapitelrubrikerna härstammar från Gabriel Jönsson själv, som redan i den första samlingen sålunda ringar in sitt poetiska revir med dess påfallande geografiska begränsning. I det förra kapitlet gör författarinnan en jämförelse med sjömansvisan och visar genom att lägga manuskript bredvid tryckt version hur vissa texter omarbetats. I det senare granskas alltså jordbruksdikterna – sedan Gabriel Jönsson 1926 blivit medarbetare på Sydsvenskans lantbrukssida fick han uppgiften att varje vecka till en speciellt utvald bild skriva en dagsversbetonad bondelivsdikt.

I kapitlet »Jag singlar jorden där jag sår» (V) undersöks närmare denna jordbruksdiktning, som i skuggan av andra världskrigets hot kom att utvecklas till beredskapspoesi. Det längsta kapitlet, »Jorden, den ljuva milda / strålprakten högt i skyn», är ägnat åt natur- och stämninglyriken: hemtrakten kring Öresund med dess fauna och flora, det ljusa halvårets knoppning, blomning och förvandling, ljusspelets växlingar och himlakropparnas rörelser.

Poesi av privat karaktär står i centrum i avsnittet »Du är vackrast utan smycken», där författarinnan med varsam hand tar upp kärlekslyrik från olika skeden. Kapitlet »Arv och eget» åter vill samman-

foga en undersökning av förhållandet till traditionen, fäderna och arvet med ett slags psykologisk studie. Som ofta utgår rubriken från ett diktat av Gabriel Jönsson själv. Bland annat finner man här en jämförelse mellan hans sätt att behandla motivet »Fäderna» och Karlfeldts, sida vid sida med ett framhävande av den växling mellan ro och oro som utmärker författaren. Så vill Karin Karlsson i sista kapitlet komplettera sin genomgående motivundersökning med att peka på vissa karaktäristiska stildrag – färgmetaforer och bilder med anknytning till skepp och hav – och traditionella stildrag som anafor, alliteration m. m. Arbetet innehåller också två bilagor: Vinjetter till Flaskpost, utförda av Emil Johanson-Thor, och Förteckning över tonsatta dikter.

Vad man främst noterar när det gäller Karin Karlssons avhandling är en viss rådsala att föra en löpande diskussion, att analysera ställda problem eller resonera kring bestämda frågeställningar. Nu tar inte sällan hennes vilja till ett slags fullständighet, hennes noggrannhet och detaljinriktning överhanden. De mer övergripande frågorna – exempelvis själva författarens lyriska profil, hans utvecklingsgång som helhet, hans position i den samtida lyriken eller en analys av förhållandet till föregångarna – undviker hon i stort sett. När det gäller mindre omfattande, mer konkreta och påtagliga frågor, som den skånska miljön eller de olika motivkretsarna, visar hon däremot både inlevelseförmåga och energi. Detta kommer att medföra att texten disponeras i smärre enheter, till stor del bestående av diktat och diktkommentarer. En sådan mer handfast uppläggning har sannolikt erbjudit författarinna en möjlighet att komma till rätta med sitt material.

Man behöver bara bläddra lite i boken för att konstatera att det finns mycket som klipper av de fortlöpande resonemangen. Det gäller exempelvis greppet att sätta mycket täta underrubriker. Eller att låta diktkommentarerna inta en så betydande plats jämfört med problemanalysen. Dessa kommentarer röjer ofta en talang från Karin Karlssons sida att handskas med kortare textpartier, men ibland får de en enbart omskrivande karaktär. Därtill får läggas att de är så rikligt förekommande – det handlar ju också om att på ett ekonomiskt sätt disponera det givna utrymmet.

Också de överflödande talrika diktatiten tenderar att hacka upp texten. Man kan här i verkligt positiv mening tala om en ödmjukhet från författarinns sida, en önskan att inte framhäva sig själv utan låta diktaren komma till tals. Citaten har ju också en oförlikneligt upplivande verkan. Men samtidigt kvarstår faktum att balansen mellan citat och analys inte får förtryckas.

Till känslan av ett helhetsperspektiv, ett centralt

sammanhållande grepp hade också bidragit om Karin Karlsson gett en kortfattad kritisk genomgång av tidigare skribenters synpunkter. En samlad diskussion av dessa bedömningar hade sannolikt gett stadga och kontur åt hennes egen framställning. Hon hade därigenom tydligare kunnat markera de egna resultaten genom instämmande såväl som avståndstagande. Jag syftar exempelvis på den viktigaste föregångaren, Carl Fehrman med hans essä »Backafallens diktare» (SLT 1954). Författarinna har här uppfyllt alla krav på uppmärksammande. Vad man däremot förgäves efterlyser är en sammanfattande presentation av Fehrmans metod och synsätt. Om Karin Karlsson mer utifrån markerat sin inställning hade denna studie också i högre grad än som nu blivit faller kunnat utgöra en *startpunkt* för den egna undersökningen. Överhuvud tycker man kanske att hon är överdrivet hänsynsfull, nästan överärlig. Detta sagt med all sympati för det tilltalande i hennes tendens att själv träda i bakgrunden. Men om hon i mindre grad fränkät sig initiativet och självsynen hade hennes arbete säkert fått en dristigare profil.

Klarhet och överblick hade det likaså skänkts, om hon velat ge en helt summarisk redogörelse för *handböckernas* inplacering av diktaren i det litteraturhistoriska perspektivet. En sådan grundläggande genomgång hade kunnat omfatta Erik Hjalmar Linder och Gunnar Brandell (vilka placerar honom under huvudrubriker som »lyrisk intimitet» respektive »lyrisk realism»), Alf Henriques och Sven Linnér (Livsförsoning och idyll).

Frågan om inringningen av de väsentligaste problemen kommer man också in på när det gäller stilkapitlet. Karin Karlssons ambitiösa läggning liksom hennes stilistiska iakttagelseförmåga kommer här till sin rätt. En undran som inställer sig är emellertid: har hon – med tanke på arbetets förslingskaraktär – gjort den breda inventeringen? Klargör hon mellan vilka stilistiska poler Gabriel Jönsson kan svänga? Jag tror att hon här gått för mycket in på detaljer, på enskilda stildrag. Genom att kapitlet inte lagts upp större tenderar diktarens formella mångsidighet att försvinna, hans påfallande variationsförmåga och hela bredden i hans register. Han kan ju nämligen röra sig från nästan tegnérskt högtflygande retorik till burleskt talspråk, från den ståtliga lyftningen (eller det rokokomässigt sirliga) till det oförblommerat naturliga.

Med det här efterlysta helhetsgreppet om uppgiften sammanhänger också den knapphändiga inledningen, där författarinna i stort sett avstår från att belysa och motivera sin metod, sina intentioner eller sin dispositionsprincip. Inte heller rubriker nas »vackra» citat har bidragit till klarhet när det gäller att presentera frågeställningarna (i kapitel VII exempelvis – »Arv och eget» – har citatet

snarast bidragit till en viss suddighet vad gäller avsikterna).

En risk med den motivuppläggning som Karin Karlsson valt är ju att diktningen kan bli uppspaltad, att viktiga företeelser kan slinka mellan maskorna. Vad man nu främst kommer att sakna är en *kronologisk* studie över författarskapet. Det hade naturligtvis varit mycket givande, om författarinnan velat komplettera den med stor energi drivna geografiska aspekten med en kort översikt över Gabriel Jönssons diktning genom åren: förskjutningarna i lyrisk diktning och i motiv. Vid ett längdsnitt hade det också varit möjligt att försöka klarlägga samspelet mellan hans läsning och hans dikt genom åren. Själva tidpunkten för lektyren har ju här sitt givna intresse. Och framför allt att pejla de skilda diktsamlingarnas individuella egenart. En egenart som otvivelaktigt finns där, även om den inte är alldeles lätt att få grepp om, även om Gabriel Jönssons diktning ju inte genomgår några tvärra kast, utan tvärtom som en kritiker påpekat flyter fram genom åren i lugna jämna stråk, med något av naturföreteelsernas svärfångade rytmer.

Sin centrala tes har Karin Karlsson i inledningen formulerat så här: »Mitt huvudsyfte är att söka belysa, hur Gabriel Jönsson verklighetstroget format poesi av sina upplevelser och intryck.» Att diktares är att betrakta som »lyrisk realist» är ju något som de flesta tycks vara överens om. Trots detta kan man diskutera författarinnans sätt att använda termen. Dels därför att hon tillämpar den väl ensidigt – på andra inslags bekostnad – dels därför att den i klarhetens intresse hade behövt skärskådas och inringas. Det finns nu en viss vaghet i användningen, och läsaren får aldrig förutsättningarna riktigt klara för sig.

Man frågar sig: vilken *typ* av lyrisk realism är det Gabriel Jönsson ägnar sig åt, hur är den beskaffad, hur förhåller sig de bägge leden inbördes? Mot realismen hade också behövt vägas andra inslag – exempelvis klangdyrkan. Själva uttrycks sättet är sålunda långt ifrån alltid präglad av en realistisk vilja, och i stilkapitlet går ju också en del av författarinnans strävan ut på att visa att han använder 90-talistiska stilmiddel. Även på andra ställen framhålls hur diktares vill ha »det vackert sagt». Där finns vidare hela hans skönhetslängtan med önskan att höja och rena det obetydliga, att ta emot naturens skönhetsupplevelse som ger förlösning osv. Att också detta drag anknyter till 90-talet är nog inte någon slump, då just dess idévärld uppenbart fått en alltför undanskymd plats i avhandlingen. Man tänker då på Gabriel Jönssons fäste i traditionen, jorden, slakten, fäderna eller i barndomen för att bara nämna några exempel. Karin Karlssons huvudtanke – Gabriel Jönsson som »lyrisk realist» – är alltså otvivel-

aktigt riktig, men här hade behövts en nyansering och komplettering. Diktningen framstår därigenom som mer mångfacetterad, mindre enkel och enhetlig än som den nu tecknats.

Nu kan det emellanåt verka som om Karin Karlsson gått in för att visa att poesin nästan till punkt och pricka stämmer med verkligheten, särskilt kanske vad gäller den tidiga produktionens genrebilder från fiskeläget (kap. III). Miljön med alla dess detaljer förklaras sålunda äga sin fulla motsvarighet i verkligheten – Gabriel Jönsson ger först och främst en verklighetstrogen och lätt igenkännlig, ibland nästan fotografisk bild. Det tycks bli ett postulat att det som finns i dikten också finns i verkligheten och vice versa, vare sig det nu gäller sill, äl eller bärnsten (avh., s. 129, 83). Men författaren är ju ingen kamera och har inte skrivit någon kulturhistoria på vers om Ålabodarna.

Diktarens egen roll tenderar nu ibland att komma bort, det »lyriska» i den »lyriska realismen» att förflyktigas. Men man får ju inte glömma hela det rent personligt subjektiva elementet i diktningen: intensifiering, dramatisk puls, överdrift, lyrisk förkortning. Eller förmänskligandet och idylliseringen (med de talande diminutiverna) respektive den stilisering och idealisering som ibland framträder. Eller de formelartade och typifierade drag som vetter mot sjömansvisan, vilken ju författarinnan förtjänstfullt satt strålkastarljuset på.

Karin Karlssons förmåga att levandegöra diktares skånska bakgrund är betydande. Men vad som samtidigt händer är att inriktningen ibland nästan omärkligt förskjuts från att gälla själva diktningen till att gälla hembygden med dess rika kulturhistoria, till det rent faktiska alltså. Själva motivet tilldelas då en alltför dominerande roll, och uppmärksamheten riktas i alltför hög grad på verklighetsunderlaget. Dikten som sådan, den poetiska strukturen som helhet, kommer i bakgrunden. När Gabriel Jönsson skriver »--- och stilla flyr Maria Nyckelpiga / bort från din hand vid ramsan som du kväder», så kommenteras exempelvis det lätta anslaget på ett sätt som binder det väl hårt: »Att han observerar just Maria Nyckelpiga beror nog på att den kan förekomma i stora mängder» (avh., s. 142).

Också i noterna dokumenteras det rent etnologiska intresset, intresset för rekvisitan. Där finns en vilja till utläggande förklaringar, som ibland otvivelaktigt lett in författarinnan på stickspår. Eftersom Gabriel Jönsson är en diktares som använder dialektord och folkliga föreställningar, kan det pedagogiska greppet emellanåt vara påkallat. Men stundom blir inriktningen på exempelvis vissa ortnamn – blott avsedda att ge en lätt lokal touche åt den lyriska väven – alltför påtaglig (för-

slagsvis utredningarna kring namnen Hilleshög eller Nacke). Noterna får i sådana sammanhang inte relevans för framställningen som helhet.

Ett sådant uppmärksammade av det mer påtagliga »innehållet» kombineras ibland hos Karin Karlsson med ett väl systematiserande grepp. I kapitlet om naturdikten hotar nog indelningen av Gabriel Jönssons fauna att bli för »metodisk». När det gäller hans fågelpoesi innefattar uppräknningen i tur och ordning: svanen, tranan, spoven, vipan, råkan och vissa andra sorter. Så kommer »insekter och andra smådjur», exempelvis humlan, biet, syr-san, gräshoppan, spindeln, tvestjärten (avh., s. 161–164). En sådan grundlighet hotar ju att bli självändamål och bidrar knappast till att öka förståelsen för Gabriel Jönssons poesi som sådan.

En aspekt av Karin Karlssons avhandling som kan vara värd att särskilt ta upp är kapitel II, »Gabriel Jönssons litterära klimat – en kort bakgrunds-teckning», med dess orientering om skånska och danska diktare som stått honom nära. Det är här inte fråga om någon i egentlig mening komparativ studie utan om en allmän positionsbestämning. Författarinnan har alltså inte velat visa på litterära influenser i mera snäv bemärkelse, och hon över-låter oftast åt läsaren själv att förstå de genetiska sammanhangen. Framställningen blir därigenom en aning allmän. Dock har kapitlet sitt givna och avgjorda intresse.

En nackdel med den återhållsamma och försik-tiga utformningen är dock att det knappast fram-går vilka av de presenterade diktarna som författa-rinnan bedömer som mest betydelsefulla. Öster-ling och Karlfeldt flyter nu förbi bland de övriga. Det hade här funnits plats för avvägning och preci-sering av perspektivet.

Karin Karlsson har i sin avhandling på ett för-tjänstfullt sätt visat, hur Gabriel Jönsson är att räkna som gränsbo mellan svenskt och danskt. Dock hade detta förhållande på vissa punkter be-hövt vägas mot ett annat ferment – det uppsven-ska – om bilden skulle bli fullständigare och mer rättvisande. Detta gäller alltifrån den stora klassis-ka svenska lyriktraditionen (Kellgren och Geijer men först och främst Tegnér, som Gabriel Jön-sson själv uttryckt sin beundran för), via 90-talet (främst Karlfeldt och Fröding) och fram till Bo Bergman.

Jag vill speciellt ta upp den sistnämnde, efter-som han bland annat också illustrerar den utveck-lingsgång som man trots allt inte kan fränkänna Gabriel Jönsson. I samlingen Årsringar (1927) finner man sålunda något ofrånkomligt nytt i för-hållande till debuten Flaskpost (1920): ett lättare anslag, något luftigt och graciöst (exempelvis dik-terna Stockholm, I sökaren, I Drottningholm, Virkerskan; och även den avslutande dikten Hven

– från Skåne alltså). Årsringar innebär en bredd-ning av Gabriel Jönssons lyriska register, och han arbetar här i en delvis ny tradition, med utgångs-punkt just i en diktare som Bo Bergman. Man vill förknippa den nya tonen med stockholmsvistelsen åren 1918–22, då han bland annat ganska ivrigt umgicks med de lyriska intimesterna, vilka som en av sina förebilder ju hade Bergman. Genom Karin Karlssons centrerings kring Sundet har en bit här fallit bort. Min avsikt är inte att på något sätt förringa det skånsk-danskas betydelse utan enbart att lägga ytterligare en facett till det lyriska land-skapat.

Kanske kan man säga att Karin Karlsson ålagt sig en onödigt stor restriktivitet – i vart fall långt ifrån uttömt möjligheterna – när det gäller att få fram upplysningar via intervjuer och brev, detta trots att hon lyft fram en hel del material. Jag vill särskilt peka på två representativa exempel. Dikta-ren Karl Asplund hade sålunda muntligen kunnat levandegöra den atmosfär som rådde under stock-holmsåren, han hade kunnat ge konkretion åt bil-den och upplysningar om den litteratur som då diskuterades. Och en i Svenska akademiens arkiv befintlig samling på 11 brev från Gabriel Jönsson till Anders Österling under åren 1935–60 visar upplysande och oemotsägligt på den generösa er-känsla diktaren gett prov på gentemot den äldre kollegan (med särskilt omnämnande av Facklor i stormen, Idyllernas bok och prosarbetet Männis-kor och landskap).

Avslutningsvis vill man gärna framhålla att Ka-rin Karlsson lagt fram en noggrann och ambitiös avhandling. Bakom ligger mer arbete än vad som omedelbart framgår. Hon har gått igenom stora mängder tidningslägg och annat omfattande mate-rial, och hon har gjort avsevärda efterforskningar för att söka diktarens spår. Författarinnan har också lämnat ifrån sig en bok som ger en klagö-rande bild av Gabriel Jönsson och hans arbetssätt – man får en god inblick i hans poetiska verkstad. Hon har som nämnts fått fram hans starka kärlek till den skånska hembygden, levandegjort den mil-jö som betytt så mycket för honom. Hon har också lagt fram flera resultat av vikt. Hon har ju exem-pelvis satt sig in i en inte föraktlig bit av den danska litteraturhistorien och gett en tydlig över-sikt över Gabriel Jönssons skånsk-danska litterära anknytning. Vidare har författarinnan kastat ljus över de dagsversbetonade dikterna, bland annat genom att dra fram en del av det av tidningen levererade bildmaterialet. Och hon har som sagt belyst anknytningen till sjömansvisan.

Utän att svänga sig med flotta termer har Karin Karlsson lämnat ifrån sig ett hederligt och redbart arbete.

Louise Ekelund